

Universitätsbibliothek Wuppertal

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvae Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1615

Liber tertius

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-466](#)

Ariensis, qui ita de me meritus est, ut perpetuò anime ipsius benè precari debeam, ex hac vixā discederet, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea usque cubicula peruenierit. Ibi gladij qui ad lectum unius è farnulis meis pendebat, mucronem ipsum ita colliquefecit, ut in globulum conuerteret, vaginā prorsus illasā.

AD CAP. XXXIII. 6. QVORVM ARS

IN TRIA DIVIDITVR.] Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, siue euocandorum, de quā est apud Ouidium libro IIII. Fastorum; & apud Plinium cap. LIIII. lib. II. & alios, sed illam fortassis, tamquam nimis pericolosam, abiecerant. Possem multa notare ad ea quae sequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, ut verum fateor, ineptiarum piget.

L. ANNÆI SENECAE

AD LVCILIVM

NATURALIVM QVÆSTIONVM

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

CON præterit me, Lucili virorum optime, quām magnarūm rerum PRÆ-
fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & cau- FATIO.
fas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando
tam multa cōsequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam?
Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia con-
sumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ la-
bor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur : pa-
trimonij longè à domino iacentis cura soluatur : sibi totus animus vacet, & ad contem-
plationem sui saltem in ipso sine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitate
temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti visu præsentis vitæ recolli-
get. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentiâ transitus. Libet mihi exclamare illum
poëtæ inclyti versum :

*Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. —*

DHoc dicerein, si puer iuuensisve moliref. Nullum enim non tain magnis rebus tempus
angustum est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, postineridianis horis ac-
cessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant
moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatio-
ne tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quan-
tum proposito, non quantum sibi superfic. Consumpsere se quidam, dum acta regum
externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius
est, sua mala extinguiere, quām aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera
celebrare, quām Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium
clari, non minores fuere pestes mortalium, quām inundatio, quā planum omne perfu-
suim est; quām conflagratio, quā magna pars animalium exaruit? Que madmodum
Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladi-
bus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infraeisque rebus etiam post Carthaginem per-
tinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu.

quem-

quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeò sine patriâ A esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto latius, quid faciendum sit, quam quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illâ datum esse, eius omnia fluere aurâ mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substi- tuere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alterna sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerūt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quam multa ab aliis fracta sint. nunc cumma- ximè Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habi- tura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex na- turâ suâ, sed ex humilitate nostrâ magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis B est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa fixisse, nec deficien- te terrâ ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærerentem: sed animo omne vi- disse, & quâ nulla est maior victoria, virtus domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana reci- deris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam umbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare: quidquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scis omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec audius periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non exspectare, sed facere: & aduersus utramque intrepidi- dus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est C præcipuum? non admittere in animum mala consilia, putas ad cælum manus tollere: nullum petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: opta- re, quod sine aduersario optatur, bonam mentem: cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, quâ venerint. Quid est præ- cipuum? Altos supra fortuita spiritus attollere: hominis meminisse, ut, siue felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te non esse, si non putas. Quid est præ- cipuum? in primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritium liberum, sed è iure naturæ. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Hæc est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter premens, sine interuallo, sine commea- tu. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te po- scere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & æta- tem, licet prima sit. ac tibi ipse dixeris: Quid infanio? quid anhelo? quid sudo? quid terra verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis in- D spicere rerum naturam. primò discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo ma- gno summoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quæ damnamus, nec ponimus.

Quæramus ergo

- I. de aquis, & inuestigemus, quâ ratione fiant. Siue, ut ait Ouidius,

Fons erat illimis nitidis argenteus undis:

Siue, ut ait Virgilius,

Unde per ora nouem vasto cum murmure montis

It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti:

Siue ut apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exsilit annis.

Si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decur-

A decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum animium crescāt. Nilum interim seponamus à turbâ, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit, vtrum calidæ nascentur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurrent. Quædam medentur ylceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam suppressunt sanguinem: tam varius singulis usus, quam gustus est.

² Aut stant omnes aquæ, aut fluunt, aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliae variae: asperæ quippe interueniunt, falsæ aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus: frigidæ calidæque sunt, deinde ponderis: leues & graues sunt. deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, ceruleæ, lucidæ. deinde salubritatis: sunt enim B salubres & utiles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vllâ bibentis ope transeunt, quædam haustæ fecunditatem afferunt.

Vt stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbris: ex suo fonte nativa est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vnde sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam seruant. Primum ergo quæramus, quomodo ad continuandos flumen cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exteat. Miramur, quod accessionem flumen maria non sentiant. Æquè mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impletuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

⁴ Quidam iudicant, terram C quidquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secretò reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tantâ soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit. Quidam existimant, quidquid ex imbris terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideò siccias esse aiunt Æthiopæ solitudines, paucisque inueniri in interiore Africâ fontes: quia feruida cæli natura sit, & pñè semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, rarissimis imbris sparsæ, quos statim combibunt. At contrà constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italianam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vntur, & ne æstas quidem imbris caret.

Aduersus hæc multa dici posse yides. Primum ego tibi vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumit, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggere amibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per flumen aliœ in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absunt quidquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbris non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quid conferent pluiae, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adiice, quod in siccissimis locis putei in altum acti, per ducenum aut tricenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in eâ altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illuc non cælestem esse, nec collectum humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque arguento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluialis decurrat.

OO

Quidam

- VIII. Quidam existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, A magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quæ apud nos Oceanum, & sinus eius: immo eò latius, quod plus terra in altum patet. Ergo ex illâ profundâ copiâ isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant? Quibusdam hæc placet caussa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessariò frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cum se desit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris umbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terrâ verò quidquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus aëternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini caussas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quidquid efflauit, quia non aëre libe-
- IX. ro concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur. Habes primam aquarum sub terrâ nascentium caussam. Adiicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aquâ aëris. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aëris. Quare ergo non terra fiat ex aquâ, & ex terrâ aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: immo maximè in hanc. Vtraque cognata res est, utraque grauis, utraque densa, utraque in extremum mudi compulsa. Ex aquâ terra fit. Cur non aqua fiat è terrâ? At magna flumina sunt. Cum videvis, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, adspice. Rursus miraris, cum labantur assidue, quedam verò concitata rapiantur, quæ præstò sit illis semper aqua noua. Quid si mireris quod cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesq; æqualiter fluit: nec ut flumina certo alioe fertur, sed per vastum cæli spatiū lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnia elementorum alterni recursus sunt. Quid quid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbatâ, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aëris in ignem transit, sed numquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescit, stabit, durabitur. Transit aëris in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis umquam sine aquâ est, quæ sine aëre. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transiendum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc umbra hiberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. naturâ suâ vtitur.
- X. Quid ergo, inquis, si perpetuae sunt caussæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas, quæ retentæ nouos exitus querunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliud aliò transfruntur. Apud nos euenire solet, ut amissi canali suo flumina primùm refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus⁷ in Coryco D monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deficiant, atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops⁸ Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obessa in illum se contulisset, & silvas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quæcumque umbratissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vis ex intimo manat, ultraque excipitur, quæ raddicibus euagari licet. Deinde succise arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo vivant, sed & id quo crescant trahunt.⁹ Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Cretâ insulâ fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit col terra, dirutâ vrbe:

postea

A postea verò quām cultores receperit, aquas quoque recepisse. Caussam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quæ propter aquas coli cœperunt, quām quæ aquas habere cœperint, quia colebantur. Non enim esse pluiale hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemein æstatemque parest à capite deiectus. Pluua potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant. Paullò repetamus xii.

hoc altius, si videtur: & scies non habere quod quæris, cùm ad veram atmum originem accesseris. Flumen nempe fecit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat: interrogabo inuicem, quomodo aér fiat, aut terra. Si rerum elementa sunt quattuor, non potes interrogare vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aér, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aér, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cùm dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

¹⁰ Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primū xiii. putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque aut in eadem sententiâ, aut in ultimâ sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euandum considere, & nihil relinqui aliud in rerum naturâ, igne restinet, quām humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper, qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, ut fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aquâ sustineri, & velhi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cùm dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cùm mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

Aegyptij quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fæminam. Aërem marem iudicant, quâ ventus est: fæminam, quâ nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem omnem aliam. Ignem vocant masculum, quâ ardet flamma: & fæminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fæminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam. xiv. Mare vnde est: ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat.

Quomodo maris, sic & huius aquæ initioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhaustiet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illâ, quantum superfluum fit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: ¹¹ sed hoc amplius censeo. Placet naturâ regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terrâ

D quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia, per quæ spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paullò pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flestantur ex lubrico: sic in terrâ quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam verò locis terra humorque liqueficit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est caussa aquarum, secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illâ sæpè humores vitia concipiunt: aut iectus, aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorum, qui modò diutinus est, modò breuis. Ergo vt in corporibus nostris san-

guis, cùm percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scisura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia caussa retrò dedit sanguinem: ita in terrâ, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modò exsiccatur aliquo impedimento, modò coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modò illa yis terræ, quam esse mutabilem diximus, definit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modò per se viribus recollectis, modò aliunde translatis. Sæpè enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpè terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terrâ, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quām ut manere in naturâ suâ possit, gignat humorem. Sæpè colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttae quædam vel pressurâ loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis caussis, magnisque conceptibus excidunt amnes, nonnunquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnunquam vehementer.

xvi. & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit. ¹² Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque siccii sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionē singulis quærere, cùm possum eamdem caussam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstat, statim diem seruat, quemadmodum præstò est ad mensim suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cùm videoas ordinem rerum & naturam per constituta procedere? Hiems numquam aberrauit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quām æquinoctium, suos dies retulit. Sunt & sub terrâ minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infrà, quidquid vides suprà. Sunt & illuc specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpè illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim usquam inane est, & stagna obfessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aëre cæco pinguique concepta, & ¹³ in aquis torpentibus situ: pleraque ex his cæca, vt talpæ & ¹⁴ subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. ¹⁵ In-

xvii. de, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ urbanè in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabré ire piscatum. Exspecto vt aliquis ¹⁶ in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibilia sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsâ mensâ capit, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens nullus, nisi qui in coniua manu moritur. ¹⁷ Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alias necant in garo, & conditunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, pisces vivere posse sub terrâ, & effodi, non capi. Quām incredibile illis videretur, si audirent natare in garo pisces: & cænae cauſâ occisum esse super cænam, cùm multum in deliciis fuit; & oculos, antequam gulam,

xviii. paut. Permitte mihi, quæstione sepositâ, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsâ colluettatione animam agenti rubor primùm, deinde pallor suffunditur: quām æquè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quām ferò experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores trubebantur, qui coctum pisces & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum pisces: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideò cursu aduehebatur, ideò gerulis

cum

A cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quò peruenere deliciæ? ¹⁸ Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie educitus, hodie occisus est. Nescio de re magnâ tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicotorum, vt gustare non possint pescem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpante inque viderint. Quantum ad sollertia luxuria pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, usitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audiimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum, in quo exsultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc ut quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio: vide quas per latera venas agat: ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quidam, cæruleumque sub ipso tempore effulsit! iam porrigitur & pallet, & in unum colorum componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum, propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem nulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt. Sed ut ad propositum reuertar, ac- **xix.**

cipe argumentum: magnam vim aquarium in subterraneis occultis, fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam adspici, & turpe, ac noxiā gustu. Certè cùm ¹⁹ in Cariâ circa Lorymam urbem talis exsilisset vnda, periere quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, ut ex longo otio, corpora: ceterum inexcitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex quâ salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, utique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarium terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur; alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quotsus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnibus æternam esse in materiali, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium. At quare aquis sapor varius? propter **xx.** quattuor caussas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod saepe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ caussæ saporem dant aquis varium: hæ medicaminum potentiam: hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum: hæ leuitatem grauitatemque, aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine plena transeant. Hac ratione corruptæ, cum vite periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

D *Flumen habent icones, quod potum saxe reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.*

Medicamentum est, & eius naturæ habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrariò, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quod res abiectæ in eundem lacum, lapideæ subinde extrahuntur. Quod in Italiâ quibusdam locis evenit, siue virgam, siue fronde in demerseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paullatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albulum, & ferè sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent caussam illi lacus, quos quisquis fauibus hausit, ut idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccatur, dementia est, & nimiâ grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sul-

phurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxiō virus, quod mentein aut furore mouet, A aut sopore opprimit. ²⁰ Hoc habet mali & Lyncestius amnis:

*Quem quicumque parū moderato gutture traxit,
Hand aliter titubat, quam si mera vina bibisset.*

- xxi. ²¹ In quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, ut transuolantes aues deiiciat: talis est aér, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quòd si remissior fuerit aëris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quam tentat nervos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aér aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor appetit in lacte, & vini vis exsistit etiam in aceto. nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.
- xxii. Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Oceanus, & quodcumque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso B mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam cælestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, vt ita dicam, supernatantes, quæ in summâ humo repunt: aliæ ab-
xxiii. vt dici possit, eamdem illis originem, quam ceteris esse. Hæc est ergo aquarum
ditæ, quarum redditus est ratio. Quare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixturâ frigidæ intepuere, plures cauſæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus ²² dracones & miliaria & complures formas, in quibus aëre tenui fistulas struimus, per declive circumdatas: vt sæpè eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terrâ Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illâ feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos la- C psus, non aliter quam igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlatur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiae, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, quam caluerunt, materiae. Quod ne accidere mireris,
xxv. viuæ calci aquam infunde, feruebit. Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. ²³ Circa Nonacrin in Arcadiâ Styx appellata ab incolis, aduenias fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de quam paullò antè retuli, aqua, summâ celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. ²⁴ Est autem noxia aqua in Thessalîa circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem vlla alit, & herbas D necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. ²⁵ Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraquæ breue tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ ve- nerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotiâ amnes duo efficiunt: quorum alteri ab ef- fectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedoniâ quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt. Quod vt diuitius potauere, non aliter quam infecta mutantur. At si illis lanâ opus fuerit pullâ, paratus gratuitus infector est: ad Ceronem euindem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatiâ flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadociâ, quo poto equis, nec vlli prætere animali, color mutatur, & spargitur albo- cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Siciliâ, est ad- huc in Syriâ stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam causa est, quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dum-

A dummodò vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto supra se extolle: quanto erit leuior, grauiora descendant. At si aquæ, & eius rei quam contrà pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec exstabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem, sed pñè mersa, ac nullâ eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pñè tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cùm vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendant, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non æstimatione nostrâ, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxy, non sinit id quo non vincitur, mergi. Sic evenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumiçosi & leues, ex quibus quæ constant²⁶ insulæ, in Lydiâ natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacus vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarū insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aquâ

B sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aurâ. Nec vimquam illi per diem & noctem in uno loco statio est: adeò mouetur leui flatu. Huic duplex causa est. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ; & ipsius insulæ in materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leues trunco, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illâ saxa sunt, inuenies excisa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum co-luerunt, ex spumâ solidantur. Necessariò leue est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorumdam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fæcundiores fæminas faciat, adeò vt quarumdam viscera longâ sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lyciâ aquæ conceptum fæminarum custodian, quas solent petere, quibus parvum tenax vulva est. Quod ad me attinet, pono ista inter temerè vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem adferre corporibus, quasdam vitiliginem,

C & fædam ex albo varietaté, siue infusa siue pota sit. quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coëunt? Contrà autem est. tenuissimis enim hoc evenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillimè gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine appetet: *κρύσταλλον* enim appellant æquè hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciem, ex quâ fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens, cùm induruit, longioris frigoris pertinaciâ spissatur magis ac magis: donec omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapsus effectus est.

Æstate quædam flumina au- xxvi.

gentur,²⁷ vt Nilus: cuius aliâ ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo; quattuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbris sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, D quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhausti flumina: cùm longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terrâ vacat locus. Omnis autem humor naturâ ad inferius, & ad inane defertur. Illò itaque recepta flumina cursus egere secretò: sed cùm primùm aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, præruptâ parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

²⁸ Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatus,

Exsistit procul hinc, alioque renascitur ore.

Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,

Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, ²⁹ tandem longè remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiecent: ³⁰ vt Arethusa in Siciliâ, quintâ quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alphaeon ex Achaiâ eò usque penetrare, & agere sub mare cursum, nec antè quām in Syracusano littore emergere. Ideoquæ iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illâc redundare. Hoc & à te traditum est in poëmate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

*Sic tibi cùm fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.*

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interualbum temporis, fæda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quidquid putre iacuit, expellant: ubique autem facit mare: cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosumque littoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt: **B** vt ³¹ circa Messanam & Mylas simile quiddam turbulentum in littus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fædo. Vnde illâc stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: vtique inibi tempus eius rei, de quâ queritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest cauſa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quidquid infedit, magis minûsve æstuant. Mare verò cadavera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tan-

xxvii. tūm tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur. Sed monet me locus, vt quæram, cùm fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terratum vndis obruatur. Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exsurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elata æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiicit. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo cauſa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbræ cadant, flumina increſcant, maria sedibus suis excita percurrent, & omnia uno agmine ad exitium humani generis incubant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè vtitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quām longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? quantis laboribus tener educatur? quām diligenti nutrimento obnoxium nouissimè corpus adolescit? at quām nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magnâ tutelâ stant ac vigent omnia: citò ac repente dissiliunt. Quidquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis. Ergo cùm affuerit illa necessitas temporis, multâ simul fata cauſas mouent: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbræ, & sine vllis solibus triste nubilo cæluin est: nebulaque continua, & ex humido spissaque caligine, numquam exsiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruitur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt & vitis; atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet, fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcumque in his arduis arbor commissurâ astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum usque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota huimus stagnat, frustrâ titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosâ humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sœculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit silvas male harentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit,

tandem

A tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit moenibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeò simul, & quod oppimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis plana pafsim populatur. Nouissimè ruinâ magnâ gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina verò suapte naturâ vasta, & tempestatisbus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cùn superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissâ huino simul excessere alueo? Quantâ cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumq[ue] Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum m[od]estâ montium latera, rupesque deictas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingenteaque terrarum ambitum atque

B vrbium uno vortice inuoluit. Interim permanent imbræ, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercussu luminis diri, crebra enim micant fulmina, procellæ quatunt mare: tūc primùm auctum fluminum accesu, & sibi angustum, iam promouet littus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retrò: pars tamen maior, vt inaligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, quâ prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbiique altitudo est. tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excelsissima cum liberis coniugibusque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseris commercium ac transitus: quoniam quidquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quòd transierat in stuporem metus, non vacabat timere mirantibus: nè dolor quidem habebat locum. Quippe viam suam perdit in eo, qui ultra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille

³² poëtarum ingeniosissimus egregiè, sicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nisi tantum impetum ingenij & materiæ ad pueriles ineptias reduxisset.

Nat lupus inter oues, fuluos vebit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cùm dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

— *Preßæque labant sub gurgite turrens.*

Magnificè hoc, si non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluvio & in illâ rapinâ potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propo-

D situm reuertamur. Sunt qui existiment, immodicis imbribus vexari terras posse, xxviii. non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluua segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc caussam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbruum, aut fluminum iniuriâ fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutariq[ue] genus humanum placuit, fluere assiduos imbræ, & noui esse modum pluuiis concesserim: super pressis aquilonibus, & flatu sicciori: australis nubes & imbræ & amnes abundare.

— *Sed adhuc in damna profectum est.*

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cùm per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum ultra extremum tempestatis maximæ vestigium mitunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt; quod longè à conspectu

litto-

A littoribus frangitur. Deinde ubi littus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitut, velut admoto malo continuo procurrit aestus ex imo recessu maris. Nam ut aëris, ut ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc fatis mota, non aestu, (nam aestus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. Nec id aquis arduum est, quoniam aequo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vnde sibi ipsa tellus est. Caua & plana vnde inferiora sunt. Sed istis adeò in rotundum orbis aequatus est, in parte autem eius & maria sunt, quæ in unius aequalitatem pilæ coeunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paullatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quidquid appetat at illud aequale terris est. Ideoque ut effluat, non magnâ mole se tollet: dum satis est illi, ut supra paria veniat, leuiter exsurgere: nec à littore ubi inferius est, sed à medio, ubi ille cumulus est, defluit. Ergo ut solet aestus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum, omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium crevit, deuolutur. Per centena milia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim cœfecit, iterumque decrescit. At illo tempore solitus legibus, sine modo fertur. Quâ ratione, inquis? Eadem, quâ conflagratio futura est. Vtrique fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, ut

xxix. feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit. **Q**uidam existimant terram quoque concuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, que amplius ut è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeò quidem id affirmat, ut conflagrationi atque diluvio tempus assignet: astuta enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, ut recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illuc solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiae signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim causas (neque enim ex uno est tanta pernicies) & illâ quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est inmundus, siue corpus: naturâ gubernante, ut arbores, ut sata, ab initio eius usque ad exitum quidquid facere, quidquid pati debeat, inclusum est: ut in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbare & canorum nondum natus infans habet. totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutantur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam aestas, legge mundi venit. Itaque non pluia istud fiet, sed pluia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, ut naturæ constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolitive funditus totæ, ut de integro totæ, rudes innoxiaeque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedit, ut quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humor. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quidquid illi accesserit, necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, ut validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assiduâ tabe defluere. Tunc exsiliunt sub montibus flumina, ipsosque impetu quatent: inde aurâ tacitâ manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & ulceri vicina consentiunt: ut quæque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis

falso

Asaxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcumque terras sidus exsiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracij & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimin. Confundetur quidquid in suas partes natura digestit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt tempa supplicibus, nec urbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: unus humanum genus condet dies. Quidquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quidquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessimadabit.

Sunt omnia, ut dixi, facilia naturæ: utique quæ à primo facere constituit, ad quæ xxx. non subito, sed ex denunciato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi unitate discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in novo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides, ut fluctus in littora, tamquam exiturus, incurrat? Non vides, ut æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides, ut illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultuū vides, metus est ē mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura disposuit, ut vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua caussa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adiice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per opera labentium. Vndique ergo erunt caussæ diluvio, cum aliae aquæ subinfluunt terras, aliae circumflutunt, quæ diu coercitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaustit, que madmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis caussis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cum semel aliquid ex hac idoneâ diligentiâ remiserit mundus: statim vndique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quam magna vis vndæ: vtetur libertate permisla, & iubente naturâ, quæ scindit circuitque, complebit. Ut ignis diuersis locis ortus, citò miscet incendium, flammis coire properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus ē nostris sedibus, in sua secreta pelletur Oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturq; terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Citò nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

M. ANTONII MVR ETI
AD LIBRVM TERTIVM
NATURALIVM SENECÆ
QVÆSTIONVM, NOTÆ.

D PROOEMIVM. i. DEVS
ALIA EXALTAT, ALIA SUBMITTIT.]
Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse
respondit. Et notum est illud Hesiodi,

P'ea μὴ γὰρ βελάει, πέα δὲ βελάοντα χαλέπτει,
P'εια δὲ αρίζοντα μηνθει, καὶ ἀδηλον αἴξει
Ζεὺς νιψιθρεμέτης, δὲς οὐστέρτατα δώματα ναιει.

AD CAP. II. 2. AVT STANT OMNES
AQVÆ, AVT FLVVNT, AVT COLLIGVNTVR.]
Prima diuisio aquarum. Τῶν ὑδάτων τὰ μὴ σάσι-
μα, τὰ δὲ πυτά, τὰ δὲ συλλογιαῖα.

3. **QVÆDAM HAVSTÆ FOECVNITATEM**
ADFERVNT.] Theophrastus libro ix. περὶ φυτῶν:
Ἐνιαχῇ μὴ γάρ φασι τὸ ὕδωρ παιδογόνον εἶδον
γυναικῶν, ὡς εἰς θεασίας· ενιαχῇ δὲ ἀγρον, ως εἰς
πυρᾶ. Plinius libro xxxi. Thespianum fons con-
ceptus mulieribus repræsentat. Item in Arcadiâ
flumen Elatum. Custodit autem partum Linus
fons in eâdem Arcadiâ, abortusque fieri non pa-
titur. E diuerso in Pyrâ flumen quod Aphrodi-
sum vocant, steriles facit. Solinus in capite de Si-
ciliâ: Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sum-
pserit, fœcunda fiet: alterum si fœcunda hause-
rit, vertitur in sterilitatem.

AD CAP. V. 4. QVIDAM IUDICANT.]
De causâ & origine fluuiorum ac fontium videndus
Aristoteles cap. xiii. libri i. Meteorologicon.

**AD CAP. X. 5. FIVNT OMNIA EX OM-
NIBVS.**] Vide eundem Aristotelem capite quarto
libri ii. ἀπὸ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

6. **OMNIA IN OMNIBVS SVNT.**] Vetus dictum
Anaxagoræ: Πᾶντες πάντι μέριν.

AD CAP. XI. 7. IN CORICO MONTE.]
Plinius, In Coryco monte amnis erupit, post
quam coepitus est colo.

8. **HÆMVS.**] Hac de re ita idem Plinius: Na-
scuntur fontes decisim plerumque siluis, quos ar-
borum alimenta consumebant: sicut in Hæmo,
obsidente Gallos Cassandro, cum valli gratia fil-
ias cecidissent.

9. **IDEM AIT CIRCA ARCADIAM.**] Plinius:
Et colo moueri que terram, callumq. summæ cu-
tis solui, aquarum interest. Proditur certè in Cre-
tâ expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia,
cessasse fontes, amnesq; qui in eo situ multi erant.
Rursus condito, post sex annos emersisse, uti qua-
que coepissent partes colo.

**AD CAP. XIII. 10. AQVA, AIT THA-
LES.**] Aquam principium rerum omnium esse

tradidit Thales, ut auctor est Aristoteles libro primo
maiore τὸ μετὰ τὰ φυσικά. Eamdem putabant fuisse
sententiam vetustissimorum poëtarum, quos illi Theo-
logos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum
illo versu,

Ωνεάνω τε θεῶν γένεσιν, οὐ μητέρα Τηθύν.
& cùm Odysseas v', Neptunum ab Iove ipso vocari
facit deorum antiquissimum & opimum.

AD CAP. XV. 11. SED HOC AMPLIUS
CENSEO.] Senatorium loquendi genus: cùm qui sen-
tentiam dicturus erat, probabat quidem quæ ab aliis
dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.

**AD CAP. XVI. 12. SED QVARE QVI-
DAM FONTES SENIS HORIS PLENI, SENISQUE**
SICCI SVNT?] Huic simile quiddam de Dodoneo
fonte scriptum reliquit Plinius libro ii. Meridie,
inquit, semper deficit: quâ de caussâ anapauome-
non vocant. Mox inclesens ad medium noctis
exuberat: ab eo rufus sensim deficit. Paullo post
addit, fontes esse calidos contra Timavum amnem,
qui pariter cum estu maris crescunt, minuantur. Vide
quæ de fonte Comensi scribit Plinius Cecilianus
epistolâ ultimâ libri quarti: quæ eadem & Plinius
auunculus, sed breuius, tradiderat.

13. **ET IN AQVIS TORPENTIBVS SITV.**] Malè
in aliis librîs, facta.

14. **SUBTERRANEI MURES.**] Ita veteres librî,
non, ut alij, vermes.

15. **INDE, VT THEOPHRASTVS AFFIRMAT,**
PISCES QVIBVS DAM LOCIS ERVNTVR.] Hunc
ipsum, ut opinor, Theophrasti locum citat Athenaeus
principio lib. octauii, Plinius etiam copiosius cap. LVII.
libri noni.

**AD CAP. XVII. 16. IN MARI VENE-
TVR.**] Multò hec scripturâ melior, quam illa vul-
gata, in mari versetur.

17. **VITREIS OLLIS INCLVSI OFFERVNTVR.**]
De his ipsis deliciis vide quæ scribit Plinius lib. nono.

**AD CAP. XVIII. 18. IS PRO PVTRI-
DO.**] Totus hic locus quanto melius in veteribus,
quam in vulgatis librîs legatur, cupio ex collatione
cognosci. Ita enim scriptum est in illis: Is pro putri-
do iam piscis est, qui hodie educitus, & cetera, &
paullo post: Ut gustare possint, nisi quem. Vox
piscem redundat, de mullo enim tantum loquitur.

AD CAP. XIX. 19. IN CÀRIA CIRCA
LORVMA VRBEM.] Ita iam pridem legendum
docui

docui capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum: idq; ex libro vetere, Strabone, Melâ, Plinio, Ptolemeo. Menio eius oppidi est apud Liuum libro XXXVII.

A D C A P . X X . 20. HOC HABET MALI LYNCESTIVS AMNIS.] Ita legendum ex veteri libro & ex historiâ. Theopompus c̄r Λυγκήσω φησὶ πηγὴν ἐδι τῇ μὲν γένεται δεῖλεστην, τῷ δὲ πίνοντας μεθύσκεται. Athenaeus libro II. Meminit & Viurus, & Plinius, & Oribasius.

A D C A P . X X I . 21. IN QVOSDAM SPECVS.] Noti sunt Virgiliani versus de Auero.

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatus,
Scrupea, tutu lacu nigro, nemorumq; tenebris:
Quam super haud vllæ poterant impunè volantes

Tendere iter pennis. talis feso halitus atris
Faucibus effundens supera ad cōuexa ferebat.

A D C A P . X X I I I . 22. DRACONES ET MILIARIA.] Viraque vase sunt ad aquam calefaciendam. Dracones à figurâ dicti. Miliariorum & apud iuris auctores, & apud alios mentio.

A D C A P . X X V . 23. CIRCA NONACRIN.] Vitruvius: Item est in Arcadiâ Nonacris nominata terra regio, quæ habet in montibus è saxo stilantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua συγδε υδωρ nominatur, quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed desilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina vngula, quâ etiam memoratur ab Antipatro in prouinciam, ubi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo cā aquâ regem necatum. Huius aquæ Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, alij eamdem esse vim tradiderunt.

24. EST AVTEM NOXIA AQVA IN THESALIA.] Meminit huius & Vitruvius libro octavo, & Plinius capite secundo libri XXXI.

25. ALIA ENIM SVNT, QVÆ POTA.] Vitruvius: Sunt Bœotiae flumina Cephisus & Melas, Lucaniae Crathis, Troiæ Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythreorum & Laodiceniorum fontes ac flumina. cū pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adiungunt eò quotidie potum: ex eo-

que quamvis sint alba, procreant aliis locis leucophæa, aliis pulla, aliis coracino colore. Ouidius:

Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris,

Electro similes faciunt, auroque capillos.

Nυμφόδωρες καὶ Θεόφεροι φυσι, τὰ Κράθιδας τὸ υδωρ Ξανθίζειν: Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide & Plinium libri II. cap. CIII. & capite secundo libri XXXI. ex quo intelliges, recte à me scriptum paulo infra hæc verba, ad Ceronem, ubi alij legebant, ad Penenion. De Xanto idem ab Aristotele traditur libro III. de historiâ animalium, nisi quod pro Xanto Scamandrum vocat.

26. I N S U L A E I N L Y D I A N A T A N T .] Vide Plinium cap. XCIV. libri II. Talem insulam paruam quidem, sed que tamen arbores habeat, & in quâ & pecudes & armenta pascantur, in via Tiburtinâ sèpè magnâ cum voluptate spectauit.

A D C A P . X X V I . 27. V T NILVS, CVIVS ALIAS RATIO REDDETVR.] Libro proximè sequenti.

28. SIC VBI TERRENO LYCVS.] De Lyco, Erasino, Tigride, idem & apud Plinium legitur.

29. TANDEM LONGE REMOTO LOCO.] Locus hic fidei multilatus ab aliis, ita in veteri libro meo legitur: Tandem longè remoto loco, non tamen dubius an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta electint. Ego autem, qui iam pridem ita restituissim, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septimo libri duodecimi Variarum lectionum. Sed negligenter eius, cuius operâ in eis libris, grauiter tunc agrotus, utabar, factum est, ut ea omnia omisi sint, que ex veteri libro addenda erant.

30. V T ARETHVSA.] Plinius libri secundi cap. CIII.

31. CIRCA MESSANAM ET MYLAS.] Plinius libri secundi cap. XCIV.

A D C A P . X X V I I . 32. POETARVM INGENIOSISSIMVS.] Notanda eximia, eademq; verissima laus Ouidy, quem hodie nonnulli ineptè fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxurianti ingenio nimis indulxit. Hæc nos in scribendo cautiores & consideratores facere debent.